

مبانی تعلیم و تربیت انقلاب اسلامی در زمینه بازتولید قدرت نرم با تأکید بر بیانیه گام دوم

یعقوب علیزاده^۱

ایلناز علی نژاد^۲

زهرا قاسمی^۳

مهری توتونچیان^۴

چکیده

انقلاب اسلامی ایران هرچند در نگاه اول یک انقلاب سیاسی و اجتماعی به شمار می‌رود، اما بررسی عمیق‌تر ابعاد آن نشان دهنده وجوه تربیتی قابل توجهی است که هم در عرصه داخلی و هم در عرصه بین‌المللی آثار زیادی بر جای گذاشته است. وجه جدیدی که می‌توان به آن اشاره نمود، نقش قابل توجهی در بازتولید قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران نیز خواهد داشت. علاوه بر این، طرح بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که اهمیت خاصی برای مسأله تعلیم و تربیت در نظر گرفته است، به وضوح نشان دهنده، پیوستگی تعلیم و تربیت و افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران است. بر همین اساس پژوهش حاضر به این مسأله پرداخته است که مبانی تعلیم و تربیت انقلاب اسلامی در زمینه بازتولید قدرت نرم با تأکید بر بیانیه گام دوم شامل چه مواردی است؟ پاسخی که می‌توان ارائه نمود این است که خصوصیات کرامت و اخلاق‌مداری، استکبارستیزی، استقلال و خوداتکایی، نفی استعمار، تربیت سیاسی بر مبنای مردمسالاری دینی به عنوان وجوه مبانی تعلیم و تربیت انقلاب اسلامی بر مبنای بیانیه گام دوم محسوب می‌شوند که از توان تولید قدرت نرم نیز برخوردار هستند. روش مورد استفاده در پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی و با گردآوری مطالب از بیانات امام خمینی (ره)، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، آراء آنان در کتب مختلف و بررسی بیانیه گام دوم صورت گرفته است.

واژگان کلیدی: تعلیم و تربیت، انقلاب اسلامی، قدرت نرم، بیانیه گام دوم، آیت‌الله خامنه‌ای.

۱. استادیار، عضو هیات علمی گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
y_alizadeh@pnu.ac.ir

۲. استادیار، عضو هیات علمی گروه الهیات، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۳. دانش آموخته دکتری علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، شیراز، ایران.

۴. دانش آموخته دکترای فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

مقدمه

نظام‌های سیاسی و اجتماعی برای آنکه بتوانند اصول و اهداف تعیین شده در عرصه داخلی و خارجی را به نحو مطلوبی بدست آورند، نیازمند استفاده از ابزارها و راهکارهای متعددی هستند. برخی از نظام‌های سیاسی تلاش می‌کنند تا از طریق قدرت نظامی، جنگ و تجهیزات مسلحانه به اهداف خود برسند؛ برخی با برجسته کردن اصول و برنامه‌های اقتصادی و تجاری و برخی دیگر نیز از راه دیپلماسی و توسعه روابط خود با سایر کشورها درصدد هستند تا بر قدرت خود بیفزایند و در عرصه‌های داخلی و خارجی، قدرت مضاعفی برای خود بیافرینند. اما در این میان، با توجه به تغییر و تحولات تکنولوژیکی و ارتباطی، دشوار شدن استفاده از ابزارهای نظامی و مقرون به صرفه نبودن از نظر نظامی و لجستیکی، برخی نظام‌های سیاسی تلاش می‌کنند تا با ابداع سازی و استفاده از رویکردهای نرم و فرهنگی، اهداف و اصول مورد نظر خود را به دیگران بقبولانند. این رویه امروزه در قالب «قدرت نرم» شناخته می‌شود و هم صاحب‌نظران و هم طیف وسیعی از نخبگان سیاسی و دولتمردان درصدد هستند تا با بهره‌گیری از روش‌های مناسب و کارآمد، ارزش‌ها، هنجارها، اصول و اهداف مورد نظر خود را به دیگران معرفی و سپس غالب نمایند.

اما برای دستیابی به اهداف، دارا بودن خصائص جذاب و اثرگذار بسیار حائز اهمیت است. به عبارت دیگر، هر نظام سیاسی و فرهنگی بدون بهره‌مندی از ویژگی‌های مطلوبی که برای طرف و یا طرفین مقابل جذابیت داشته باشد، نمی‌تواند به اهداف خود دست یابد. بنابراین در وهله اول، نقطه مبدأ و دارا بودن مزیت‌هایی از نقطه A و پذیرش آن از سوی نقطه B بسیار حیاتی و مؤثر است. به نظر می‌رسد هرچقدر که منابع ایدئولوژیکی، فرهنگی، مقبول آفرین و جذاب بیشتر باشند، امکان تولید قدرت نرم با سهولت بیشتری امکان پذیر است. پذیرش ایده‌ها در قدرت نرم از سوی افراد، گروه‌ها، نظام‌های سیاسی و غیره می‌تواند منشأ مادی و یا معنوی و یا آمیخته‌ای از این دو باشد. در هر صورت از نظر کسانی که به دنبال تولید قدرت نرم و ارائه آن به دیگری هستند، نیازمند منابع غنی و جذابی هستیم و از سوی پذیرندگان نیز نیازمند اقتناع و پذیرش بر مبنای اهداف مادی و یا معنوی هستیم. با در نظر گرفتن این شرایط می‌توان به بررسی اصول، معیارها، ابعاد و زوایای مبانی تعلیم و تربیت انقلاب اسلامی با تکیه بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که از سوی مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مطرح شده است، توجه نشان داد.

استخراج این مؤلفه‌ها و تحلیل آنان با توجه به بیانیه گام دوم رهبری انقلاب، حائز اهمیت فراوان است. هرچند می‌توان این گونه بیان کرد که ویژگی‌های تربیت نیروهای متعالی و فراگیران متعهد در چارچوب گفتمان ناب اسلام محمدی و انقلاب اسلامی نیز قابل استخراج است. بنابراین آنچه در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، توسط رهبر معظم انقلاب، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای بیان شده است، گامی برای تحقق این شعارها و آرمان‌های اسلامی و انسانی است که به طور مشخص، وجه تمایز مسیر انقلاب و اهداف آن از سایر مکاتب و ایدئولوژی‌های سیاسی در نظر گرفته می‌شود. در اینجا به مهم‌ترین مبانی‌ای اشاره می‌شود که توجه به آنان به منزله نقشه راهی برای بازتولید قدرت نرم در جمهوری اسلامی محسوب می‌شوند. در این پژوهش، مقصود از مبانی تعلیم و تربیت، اصول و معیارهای تربیتی است که بتواند انسان‌ها را در مسیر شکوفایی قرار داده و از حیث سیاسی و اجتماعی نیز مقبولیت و کارآمدی داشته باشد.

۱. پیشینه تحقیق

آهنچیان و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله «ارزیابی و بررسی سازگاری نظرات استاد مطهری در امر تربیت اسلامی با سند راهبردی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران»، رویکردهای استاد مطهری در زمینه تعلیم و تربیت بررسی کرده است و از آنان به عنوان مبانی برای اصلاح رویه‌های آموزش و پرورش یاد کرده است. وجدانی و همکاران (۱۳۹۲)، نیز در مقاله‌ای تحت عنوان «ماهیت تربیت اخلاقی از نظر فردی یا جمعی بودن از دیدگاه علامه طباطبایی (ره)» ابتدا به ماهیت فردی و یا جمعی بودن تربیت اخلاقی می‌پردازند و سپس در پایان نتیجه می‌گیرند که تربیت اخلاقی در دیدگاه علامه طباطبایی (ره)، صرفاً فردی نیست، بلکه بخش مهمی از برنامه جامع تربیت اخلاقی به ساماندهی وضعیت اخلاقی جامعه اختصاص می‌یابد. نصرت‌پناه و همکاران (۱۳۹۶)، نیز در مقاله «اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری در مأموریت‌های تربیتی سپاه» جایگاه تربیت و تربیت اخلاقی را در بیانات مقام معظم رهبری مورد توجه قرار داده‌اند. از نظر نویسندگان، کشف اصول اخلاقی و تربیتی در نظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای باعث الگویی برای رشد تعلیم و تربیت در دستگاه‌های مختلف از جمله سازمان‌های نظامی می‌شود. بنابراین نویسندگان نتیجه می‌گیرند که اصول تربیت بر مبنای دیدگاه‌های رهبری می‌تواند در سه حیطه اعتقادی، اجتماعی و اخلاقی قابل توجه باشد که در یک نگاه کلی می‌تواند

تحت عنوان «طرح صادقین» اجرا شود. سلمانی (۱۳۹۶)، نیز در مقاله «شایستگی‌های مربی در زمینه تعلیم و تربیت با رویکرد جهادی» به ویژگی‌های مربیان از منظر رویکرد جهادی می‌پردازد. روشن است که این رویکرد با توجه به بیانات رهبر انقلاب اسلامی درباره مدیریت جهادی دنبال می‌شود. بنابراین نویسنده نتیجه می‌گیرد که مؤلفه‌های رویکرد جهادی در حوزه تعلیم و تربیت شامل: ولایت‌پذیری، مبانی اعتقادی، مهارت‌های حرفه‌ای و تحصیصی معلمی، صداقت، آمادگی جسمانی و روانی، شئون مربی‌گری، احترام به مربی، خویشتن‌داری و سعه صدر است. بنابراین برای دستیابی به شایستگی‌های مربی مؤثر از منظر تعلیم و تربیت جهانی نیازمند دارا بودن شایستگی‌های جهادی و ارزشی هستیم. مرتضوی و انصاری مقدم (۱۳۹۹)، نیز در مقاله‌ای با عنوان «بررسی ابعاد تربیت نرم در آموزه‌های اسلامی»، رویکرد جدیدی نسبت به عرصه تعلیم و تربیت باز می‌کنند که در آن بر انتقال و یادگیری مفاهیم از سطوح ناهشیار یا نیمه‌هشیار به ذهن مربی تأکید می‌کنند. این روش تربیتی از نظر نویسندگان در شرایط جنگ نرم بسیار کاربرد دارد و می‌تواند هم نقشه‌های دشمنان را خنثی نماید و هم اینکه راهکاری برای تعلیم آموزه‌های اسلامی فراهم آورد. مبانی تربیت نرم ریشه در احادیث و روایات و سیره ائمه (ع) دارد که با شیوه‌ای نرم و شیوا درصدد انتقال مفاهیم و احکام به دیگران بوده‌اند.

توجه به پژوهش‌های مذکور، مقدمه‌ای برای مدنظر قرار دادن مبحث تعلیم و تربیت است که از این جهت، پژوهش حاضر نیز همین رویه را در پیش گرفته است. اما آنچه باعث تمایز پژوهش حاضر با پژوهش‌های مذکور شده است، بررسی مقوله تعلیم در بازتولید قدرت نرم انقلاب اسلامی با عنایت به بیانیه گام دوم انقلاب است که به طور مشخص، آراء و دیدگاه‌های حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی را مورد بررسی قرار می‌دهد. بدیهی است که با توجه به جامعیت و فراگیری بحث، بهره‌گیری از آراء رهبر انقلاب اسلامی در کتب منتشر شده از ایشان، بیانات و سخنرانی‌های ایشان نیز در دستور کار پژوهشگران قرار گرفته است. از این جهت، تاکنون هیچ پژوهش مستقلی به بررسی این موضوع نپرداخته است و تاکنون چنین پژوهشی در محافل آکادمیک و حوزوی نیز انجام نشده است.

۲. روش تحقیق

روش مورد استفاده در پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی است که با استناد به منابع دینی و فقهی از جمله آیات قرآن کریم، متون فقهی و تاریخی از جمله تاریخ صدر اسلام و همچنین بهره‌گیری از آراء و دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان صورت گرفته است. بنابراین نگارنده با گردآوری داده‌ها به صورت فیش‌بردای و از طریق منابع اسنادی و کتابخانه‌ای نسبت به جمع‌آوری اطلاعات اقدام نموده است.

۳. مبانی نظری؛ تعلیم و تربیت در گفتمان انقلاب اسلامی و رهبری معظم انقلاب

مقام معظم رهبری به تبعیت از بنیانگذار انقلاب تعلیم و تربیت را امری اساسی برای هدایت انسان‌ها و حفظ دستاوردهای انقلاب می‌دانند و دنبال کردن آن را موجب تقویت قدرت اسلام و شهروندان ایرانی معرفی می‌کنند. از نظر ایشان: «از مسائل ارزشمند و کارساز در زندگی بشر، علم و آگاهی است. علم، افزون بر اینکه وسیله‌ای است برای بهتر زیستن و برای خوب از عهده مسئولیت برآمدن، بخودی خود نیز مطلوب بشر است. برای ایجاد یک تمدن اسلامی - مانند هر تمدن دیگر - دو عنصر اساسی لازم است: یکی تولید فکر، یکی پرورش انسان رهبر انقلاب در اهمیت و ضرورت علم‌آموزی فرمود یک کشور اگر می‌خواهد به معنای واقعی بازسازی کند، باید بیشترین تکیه و بیشترین نگاه و توجهش، به انسان و نیروی انسانی باشد (بیانات رهبری در اجتماع زنان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

از منظر رهبر انقلاب هدف اصلی تعلیم و تربیت مبارزه با بیسوادی است و در این راستا ایشان اظهار می‌دارند که: «آن وقتی که در دنیا خبری از علم و سواد و درس و مشق و نشانه‌های تعلیم و تعلم وجود نداشت، اسلام و قرآن ما با «اقرأ» (۱) آغاز شد و حتی به این نوشته و مقام والای قلم، سوگند یاد نمود. حتی بر مبنای همین مقام والا و محترم قلم، اسیران جنگی را در قبال یاد دادن و آموزش آزاد نمود. این مسأله به چهارده قرن پیش مربوط است و امروزه برای ما بسیار حائز اهمیت است. این گونه فعالیت‌های اسلام و رسول گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) باعث شد تا جامعه‌ی امّی و بیسواد عرب صاحب بزرگترین دانشگاه‌ها در جهان باشد. در حالی که در آن زمان، اروپای امروز هیچ خبری از علم و دانش نداشتند. بزرگترین دانشگاه‌ها و مشهورترین دانشمندان از جمله فارابی‌ها و ابن‌سیناها و محمدبن زکریاها و ابوریحان‌ها متعلق به اسلام بوده

است. بنابراین در صدر اسلام، از بین بردن بی‌سوادی و تحریص و تحریض به علم و دانش، باعث شده بود تا جامعه‌ی اسلامی حتی حدود هفت، هشت قرن، جلوتر از همه ملت‌های متمدن آن روزها باشد. البته بعد ما رجعت کردیم، مسلمانان سستی به خرج دادند و کار به اینجا ختم شد. اما مجدداً می‌توانیم از نو آغاز کنیم. زیرا دوباره انقلابی تازه شروع شد و اسلام بر سرکار آمد و بیسوادی معنایی ندارد» (بیانات در دیدار مسئولان دفاتر نهضت سوادآموزی و مسئولان شهربانی، ۶۹/۷/۴). اساساً این مبارزه با بی‌سوادی در تربیت حق جویانه فرد مسلمان تأثیر بسیار دارد به گونه‌ای که ایشان معتقدند: «عدالت اجتماعی، در صورتی در جامعه تأمین می‌شود که افراد در جامعه تربیت شده باشند؛ ظلم نکنند و زیر بار ظلم نروند» (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۷۲/۴/۲۳).

از این رو رهبر انقلاب اسلامی در بحث رابطه معلم و فراگیر و اهمیت تعلیم و تربیت می‌فرماید: «عالم باید علم خود را به دیگران بیاموزد، زیرا علم رزقی است که خداوند بدو عطا کرده و از او انفاق آن را خواسته است. از میان تمامی عوامل آموزشی و تربیتی، نقش معلم به‌عنوان مهمترین عامل نظام تعلیم و تربیت، جایگاه و اهمیت بسزایی دارد. معلم در رشد و پرورش دانش‌آموزان، نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کند. تمامی فعالیت‌های معلم، مانند شناخت فرآیند رشد کودکان و نوجوانان، شیوه‌های تدریس و علاقه‌مندی به رشته تدریس خود، از عواملی هستند که در آموزش و پرورش دانش‌آموزان، دخالت زیادی دارند. رهبر انقلاب می‌فرماید: «شما معلمان از این مسئله غفلت نکنید که تربیت کردن هم جزو کار شماست؛ و چه بهتر که با نفوذ معلمی؛ با تأثیر روحی معلم بر متعلم استفاده کنید و یک نقطه روشن و نورانی‌ای در قلب دانش‌آموز باقی بگذارید» (۱۳۸۷/۰۲/۱۲ بیانات در دیدار معلمان استان فارس).

دشمن‌شناسی و شکست دشمن استعمارگر که می‌کوشد در تربیت کشور تسلط یابد از اهداف اصلی تربیت اسلامی و ایرانی است که بایسنی آموزش معطوف به این حرکت عظیم باشد؛ چرا که استقلال کشور منوط به این تربیت و آموزش مناسب و آگاهانه است. چنان‌که رهبری اشاره می‌کنند: «استعمارگران می‌کوشند تا در هر کشور به سرچشمه‌های اصلی تعلیم و تربیت آن کشور تسلط پیدا کنند و به اصطلاح می‌کوشند تا آب را از سرچشمه گل آلود کنند. آنان سعی می‌کنند با تأسیس دبستانها، دبیرستانها، دانشگاهها و مراکز تربیت معلم، نسلی تربیت کنند تا آنطور فکر کند که استعمارگران می‌خواهند و در نتیجه آن طور عمل کند که منافع

استعمارگران تامین شود. استعمار فرهنگی سخت‌ترین نوع استعمار و شدیدترین نوع وابستگی است و پایه‌های استعمار نوبر استعمار فرهنگی استوار می‌شود. استعمارگران فرهنگ و تعلیم و تربیت را در هر کشور به دست می‌گیرند تا نسل جوان را فاسد و تباه سازند. رهبر انقلاب در این باره می‌فرماید: «امام بزرگوار ما در يك حادثه‌ی مهم جنگی - که خیلی از شماها آن وقت شاید متولد هم نشده بودید - در قضیه‌ی یکی از عملیات که پیروزی‌ای به دست رزمندگان آمده بود، يك پیامی دادند. در آن پیام این نکته وجود داشت که فتح‌الفتوح انقلاب اسلامی، تربیت این جوانهاست. همه توقع داشتند که امام بگوید این پیروزی‌ای که شما به دست آوردید، فتح‌الفتوح است؛ از آن پیروزی ستایش کند؛ امام نه، از رزمندگان تشکر کردند. اما گفتند فتح‌الفتوح انقلاب ما تربیت این جوانهاست؛ که در آن شرائط دشواری که همه‌ی دنیا در مقابل ما با چهره دژم و سلاح آماده شلیک ایستاده بودند، اینها توانستند يك چنین پیروزی بزرگی را به دست آورند؛ .... پیشرفت واقعی این است که جوانهای ما، نخبگان ما نسبت به آینده احساس مسئولیت کنند؛ برای خودشان دیدگاه تعریف کنند؛ برای کشور آینده‌ای را تصویر کنند و مجسم کنند و احساس کنند و این احساس را اظهار کنند؛ که آماده‌اند برای رسیدن به این آینده، تلاش کنند» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در ششمین همایش ملی نخبگان جوان، ۹۱/۷/۱۲).

یکی از اصولی که رهبری در امر آموزش و پرورش بر آن تاکید می‌کند نظارت و شیوه غیر مستقیم تعلیم و تربیت و اثرات آن است. مقام معظم رهبری -مدظله العالی- با یک مثال عینی به بیان این اصل تربیتی می‌پردازند: «اگر شما گاهی می‌بینید یک بچه‌ای که در محیط مذهبی و خانواده مذهبی تربیت شده، اما در آن دوران ضد مذهبی می‌شود، این نشانه‌ی تأثیری آن عامل تربیتی خانوادگی نیست؛ بلکه نشانه‌ی وجود یک عامل ناشناخته‌ای است که ما از آن بیخبریم. احیاناً اختلاف پدر و مادر، همان پدری که نماز شب هم می‌خواند یا همان مادری که عفت خودش را با شدیدترین وجهی و با وسواس حفظ می‌کند، خصوصیاتش دارد که در رفتار آن مخاطب تأثیر منفی می‌گذارد. یعنی با یک خُلقیاتی همراه است که آن کودک نتیجه می‌گیرد که باید آن خُلق پدر را نپذیرد و به طور طبیعی نمی‌پذیرد. و ما از این عوامل در داخل خانواده بی‌اطلاعیم. یا یک عنصری در داخل خانواده‌ها وجود دارد که از آن غافلیم. من خانواده‌هایی را می‌شناسم که پدرها آدم‌های بسیار خوبی بودند، اما بچه‌هایشان آدم‌های بسیار بدی شدند و در این رابطه در چند مورد تجربه‌ی دوران سیاسی آن روزها به علت بسیار عجیبی برخورد کردم. دیدم پدرها از

محیط کار خودشان می‌آیند در داخل خانه، یک چیزی را می‌گویند غافل از اینکه برداشت این پدر پخته‌عقل جهان دیده از فلان حادثه که دارد نقل می‌کند، با برداشت آن بچه‌خام ابتدایی به کلی متفاوت خواهد بود و ملتفت این نکته نیست. آن وقت می‌آید آنچه را که در محیط سیاسی - اجتماعی می‌گذرد، داخل خانه بازگو می‌کند. من یک پدر متعصب مبارز مذهبی ضدکمونیست را می‌شناختم که فرزندانش بی‌اعتنا به تعصب و مذهبی بودن پدر کمونیست شدند و چند نفر از آن بچه‌ها احياناً همه آنها در حوادث گوناگون کشته شدند. اینها در مواضع مارکسیستی الحادی ضدمذهبی بودند و پدر که یک مذهبی تندی بود، می‌آمد خانه مثلاً فرض کنید یک چیزهایی را که در محیط مذهبی‌ها وجود داشت و انتقادات و حرف‌های گزنده‌ای که ما داشتیم و باب آن بچه‌ها نبود این را در محیط بی‌در و پیکر ذهن کودک در میان می‌گذاشت و نتیجه‌اش همان می‌شد که شد و من مواردی از این قبیل را سراغ دارم» (بانکی‌پور، ۱۳۸۵: ۲۴۸). ویژگی‌های فراگیر مطلوب از منظر رهبری می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

- خوب درس بخواند.
- خوب گوش بدهد و در ارتباط تابع معلم و آموزه‌های او باشد.
- خوب تهذیب نفس کند.
- در کنار درس ورزش را فراموش نکند چرا که سلامت فکری در گرو سلامت بدنی است.
- سرباز حقیقی انقلاب باشد.

ویژگی‌های معلم خوب از نظر گفتمان انقلاب اسلامی و بر مبنای آنچه رهبری انقلاب اسلامی مطرح کرده است، می‌تواند شامل این موارد باشد. از جمله اینکه استاد یا مسؤولی که معیارهای تهذیب نفس و پایبندی به اصول مذهبی و احکام شریعت را رعایت می‌کند، می‌بایست مورد احترام باشد و همگی او را احترام کنند. بنابراین دانشجویان باید وی را احترام کنند. علاوه بر این، جایگاه علم و دانش و فراگیری آن تا جایی است که در هر شرایطی باید رابطه استاد و شاگرد مبتنی بر احترام متقابل به پیش برود. فرض کنید استادی کافر باشد و در یک کلاس حزب الهی حضور پیدا کند، در این صورت باید وی محترم شمرده شود. محیط میان دانشجو و استاد باید مبتنی بر احترام طرفین و سرشار از روابط دوستانه باشد (همان: ۲۳۳).

تعلیم و تربیت در اندیشه مقام معظم رهبری از این جهت اهمیت فراوان دارد که آن نقش بی‌مانندی در تحقق تمدن نوین اسلامی دارد. مهم‌تر اینکه مقام معظم رهبری معتقدند که برای

ایجاد تمدن اسلام - مانند هر تمدن دیگر دو عنصر اساسی لازم است: یکی تولید فکر و حرف نو (براساس منابع اصیل اسلامی) که در محیط‌های گوناگون علمی و روشنفکری روی می‌دهد و دیگری، پرورش انسان (بیانات مقام معظم رهبری، ۷۹/۷/۱۴). به عبارت دیگر، راه برافراشتن پرچم تمدن نوین اسلامی تربیت نسلی با ویژگی‌های خاصی مانند: مؤمن، شجاع، باسواد، متدین، دارای ابتکار، پیش‌گام، خودباور، با انگیزه، غیور، دارای توان جسمی و فکری حرکت، هدفمند و آینده‌نگر، جدی و در یک کلمه یک انسان انقلابی است (بیانات مقام معظم رهبری، ۹۵/۷/۲۸).

با عنایت به اهمیت تعلیم و تربیت در گفتمان انقلاب اسلامی و همچنین تأکید رهبری معظم انقلاب بر اهمیت کسب تعلیم و تربیت در جامعه اسلامی، می‌توان از عناصر مشترک و موجود در این زمینه به عنوان مبنای تعلیم و تربیت جهت بازتولید قدرت نرم استفاده نمود. نکته مهم در این زمینه تکیه بر بیانیه گام دوم است که از سوی مقام معظم رهبری بیان شده است.

۴. یافته‌های تحقیق

بر مبنای آنچه در گفتمان انقلاب اسلامی ایران و بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در زمینه تعلیم و تربیت مطرح شده است، می‌توان به اصول و عناصری توجه نشان داد که براساس آن بتوان نسبت به بازتولید قدرت نرم در جمهوری اسلامی ایران دست یافت. در اینجا به برخی از مهم‌ترین اصول پرداخته می‌شود:

۴-۱. استکبارستیزی

از جمله اصول اولیه برای تولید قدرت نرم از منظر سیاسی و اجتماعی که دارای وجه تربیتی کارآمد و جذابی است، مسأله استکبارستیزی در ابعاد مختلف آن است. با روی کار آمدن نظام جمهوری اسلامی ایران، دین جایگاه اصلی خود را در معادلات بین‌المللی پیدا کرد و بر این مبنای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس اصل «نه شرقی نه غربی» بنا شده است. در این رویکرد مستقل، با درهم کوبیدن استکبار جهانی و همچنین قطع کردن دست بیگانگان از دخالت در کشورهای در حال توسعه و مستضعف، رویکرد نوینی را برای جهانیان عرضه داشته است. این مسیر جدید منجر به استقرار عدالت با تأکید بر احکام دینی شده است.

این رویکرد جدید با توأمانی تلقی کردن مسؤولیت انسان در برابر خداوند، باعث شکل گیری محیطی مساعد برای رشد فضائل اخلاقی می شود. نکته برجسته دیگر در این زمینه، مبارزه با کلیه عناصر فساد و تباهی، برآورده ساختن حقوق همه جانبه مستضعفان، مقابله با سلطه خارجی در عرصه های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، حمایت از مسلمانان و مظلومان جهان، افزایش قدرت اسلام و مسلمانان، ترویج فرهنگ اسلامی و اعتقادات معنوی در عالم بشری و همچنین تلاش برای گسترش وحدت امت اسلام برای استقرار عدالت و نفی تسلط استکبار جهانی است (جعفری پناه و پورا احمدی، ۱۳۹۲: ۱۱۰). بنابراین تسری این رویکردها در منطقه جهانی می تواند باعث جذب سایر کشورهای مستقل در نظم جهانی شود و از این طریق به قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران افزوده گردد. این مسأله هرچند در منطقه خاورمیانه و غرب آسیا در حال پیگیری است و دستاوردهای مطلوبی از جمله در محور مقاومت نصیب ایران کرده است، اما با این حال چینی رویه ای می تواند با عمق و گستردگی بیشتری دنبال شود.

چنان چه در این زمینه می توان گفت یکی از اصولی که پس از پیروزی انقلاب اسلامی به آن توجه شد، جلوگیری از تسلط کشورهای بیگانه بر امور مسلمانان بود. شعاری که از آن زمان همواره سرلوحه سیاست خارجی ایران قرار گرفت؛ نه شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی بود. به این قاعده «نفی سیبل» می گویند. این اصل، فرصتی را در اختیار جمهوری اسلامی قرار داد تا به خصوص در میان ملت های مسلمان که از وابستگی شدید حکامشان بسیار ناراضی داشتند، نفوذ کرده و آن ها را همراه و همسو با خود نمایند (مایلی و مطیعی، ۱۳۹۵: ۲۰۲). این قاعده از زمان پیروزی انقلاب اسلامی ایران تا به امروز به خوبی توانسته است زمینه هایی برای قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران فراهم سازد و حتی الگویی برای سایر کشورها نیز تلقی شود. به نظر می رسد مقوله قدرت نرم می تواند یکی از مهم ترین برنامه های آینده نظام جمهوری اسلامی ایران در عرصه های داخلی، منطقه ای و بین المللی باشد. این راه حل به خوبی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نیز نمایان است. ایشان در این زمینه اعلام می کنند: «جوانان عزیز در سراسر کشور بدانند که همه ی راه حل ها در داخل کشور است. اینکه کسی گمان کند که «مشکلات اقتصادی صرفاً ناشی از تحریم است و علت تحریم هم مقاومت ضد استکباری و تسلیم نشدن در برابر دشمن است؛ پس راه حل، زانو زدن در برابر دشمن و بوسه زدن بر پنجه گرگ است» خطایی نابخشودنی است. این تحلیل سراپا غلط، هرچند گاه از زبان و قلم برخی غفلت زدگان داخلی

صادر می‌شود، اما منشأ آن، کانون‌های فکر و توطئه خارجی است که با صد زبان به تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران و افکار عمومی داخلی القاء می‌شود (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی).

با این اوصاف، استکبارستیزی مبنای تربیتی قابل اتکایی برای تولید قدرت نرم انقلاب اسلامی به شمار می‌رود. این ویژگی امروزه در نزد بسیاری از ملل منطقه از جمله در عراق، سوریه، لبنان، یمن، مصر، لیبی و... تحت تأثیر آموزه‌های تربیتی انقلاب اسلامی عمل می‌نماید. بنابراین، انقلاب اسلامی ایران با مختصات ویژه‌ای که در ابتدای قرن بیست و یکم طرح نمود، توانست قلب و اندیشه بسیاری از ملل مسلمان و غیر مسلمان را جلب نماید و خود را به عنوان یک راه برون‌رفت از نظم ظالمانه جهانی، که بر اساس انگاره‌ها و منافع دولت‌های سرمایه‌داری طرح‌ریزی گردیده بود، معرفی نماید. بنابراین مبارزه برای نابودی کامل همه ظواهر ظلم و ستیز در جهان یکی دیگر از آرمان‌های اساسی این اندیشه است (ناظمی اردکانی و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۱). این اندیشه و تأثیرگذاری که به وضوح حاکی از افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در منطقه و جهان بوده است، با واکنش مستقیم و غیر مستقیم قدرت‌های جهانی و منطقه‌ای نیز روبرو شده است. چنان‌چه علاوه بر تحمیل جنگ هشت‌ساله بر علیه ایران، سیاست‌های خصمانه و هدفمندی در عرصه‌های فرهنگی و جنگ نرم راه انداختند که مطابق آن ارزش‌ها و آموزه‌های انقلاب اسلامی را تحت تأثیر قرار دهند. این رویکرد تربیتی به خوبی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی تشریح شده است. این مسأله در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نیز مورد توجه قرار گرفته است. درباره این اصل چنین بیان شده است: «پس آنگاه انقلاب ملت ایران، جهان دوقطبی آن روز را به جهان سه‌قطبی تبدیل کرد و سپس با سقوط و حذف شوروی و اقمارش و پدید آمدن قطب‌های جدید قدرت، تقابل دوگانه‌ی جدید «اسلام و استکبار» رویداد منحصر به فرد جهان معاصر و مرکز توجه جهانیان شده است. از طرفی نگاه امیدوارانه‌ی ملل زیر ستم و جریانهای آزادی‌خواه جهان و برخی دول مایل به استقلال، و از سویی نگاه کینه‌ورزانه و بدخواهانه‌ی رژیم‌های زورگو و قلدرهای باج‌طلب عالم، بدان دوخته شد (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی).

۴-۲. استقلال و خودکفایی

مبنای تربیتی دیگری که منبعث از اندیشه انقلاب اسلامی است و می‌تواند برای باز تولید قدرت نرم به کار گرفته شود، اصول استقلال و خودکفایی است. توضیح اینکه تبدیل ایران به سمبل

عزت در منطقه و جهان به ویژه جهان اسلام و این در سایه تحقق سه حق، استقلال، اعمال حاکمیت ملی و حق تعیین سرنوشت خود، یکی از اهداف انقلاب اسلامی بوده است (نباتیان و رضاپور، ۱۳۹۳: ۴۵). ضمن اینکه باید گفت که استقلال سیاسی در اندیشه امام خمینی (ره) نیز نقشی محوری دارد. به طوری که می توان گفت وجه تمیز نظام اسلامی از نظام های طاغوتی همین استقلال فرهنگی و سیاسی است (ذولفقارزاده و سعدآبادی، ۱۳۹۳: ۲۲). همان طور که در بیانات رهبر انقلاب اسلامی به مسأله استقلال بدین نحو اشاره شده است. به بیان ایشان: «از جمله مبانی اعلامی امام و شعارهای امام، استقلال بود؛ از جمله ی آنها آزادی بود؛ از جمله ی آنها عدالت اجتماعی و عدالت اقتصادی بود؛ اینها مبانی امام بود که مطرح می کرد» (بیانات رهبری در مراسم ارتحال امام خمینی (ره)، ۱۳۹۶/۳/۱۴). در همین راستا، در بیانیه گام دوم انقلاب نیز، شاخصه استقلال و خودکفایی، به عنوان هدفی اساسی و مبنایی تربیتی هم در داخل و هم در خارج از مرزهای نظام اسلامی در نظر گرفته می شود.

پیام استقلال طلبی انقلاب اسلامی که در بیانیه گام دوم نیز مبنای تربیتی متقنی برای آزادی خواهان جهان به شمار می رود، با نفی الگوهای مطرح شده در سطح جهان خود را نشان داده است. در بیانیه گام دوم انقلاب، حرکت انقلاب اسلامی با سایر حرکت های تجربه شده در جهان مانند مارکسیسم و لیبرالیسم و غیره تفاوت مبنایی دارد و برای رسیدن به تعالی راه دیگری و جدیدی را طلب می کند. چنانکه رهبری در بیانیه گام دوم می فرماید: «هیچ تجربه ی پیشینی و راه طی شده ای در برابر ما وجود نداشت. بدیهی است که قیام های مارکسیستی و امثال آن نمی توانست برای انقلابی که از متن ایمان و معرفت اسلامی پدید آمده است، الگو محسوب شود. انقلابیون اسلامی بدون سرمشق و تجربه آغاز کردند و ترکیب جمهوریت و اسلامیت و ابزارهای تشکیل و پیشرفت آن، جز با هدایت الهی و قلب نورانی و اندیشه ی بزرگ امام خمینی، به دست نیامد؛ و این نخستین درخشش انقلاب بود. پس آنگاه انقلاب ملت ایران، جهان دو قطبی آن روز را به جهان سه قطبی تبدیل کرد و سپس با سقوط و حذف شوروی و امارش و پدید آمدن قطب های جدید قدرت، تقابل دوگانه ی جدید «اسلام و استکبار» آغاز شده است. بدین ترتیب مسیر جهان دچار تغییر شد و زلزله ی انقلاب، فرعون های در بستر راحت آرمیده را بیدار کرد؛ دشمنی ها با همه ی شدت آغاز شد و اگر نبود قدرت عظیم ایمان و انگیزه ی این ملت و رهبری آسمانی و تأیید شده ی امام عظیم الشان ما، تاب آوردن در برابر آن همه خصومت و شقاوت

و توطئه و خباثت، امکان‌پذیر نمی‌شد (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷).

۳-۴. اخلاق و کرامت انسانی

مسئله اخلاق و کرامت انسانی یکی از اصول و حتی می‌توان گفت یکی از دلایل وقوع انقلاب اسلامی ایران بوده که همواره نیز به عنوان اصلی اثرگذار مورد توجه بوده است. بنابراین یکی از تفاوت‌های اصلی انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی ایران در نظر گرفتن توأمان «اخلاق و سیاست» است. در این رویکرد نوین، کارها برای رضای خدا صورت می‌گیرد. به عبارتی در راس همه کارهای انسانی که به سمت تمدن‌سازی در جریان است، نظارت خدا به عنوان یک اصل است و اگر این‌گونه دیدگاهی در جامعه عمومیت پیدا کند، خدامحوری به جای انسان‌محوری قرار می‌گیرد. در واقع انسان خدامحور جای شخص انسان محور را می‌گیرد. در این رویکرد اخلاقی، افراد پاداش خود را نزد خدا می‌خواهند. چنین فردی اعتقاد دارد؛ هر کس در برابر آنچه به دست آورده است، جزا داده شود و به آنها ستم نمی‌شود (جائیه/۲۲). همچنین ایمان دارد که؛ خداوند به آنان که نیکی کرده‌اند بهترین پاداش را می‌دهد (نجم/۳۱).

با توجه به مسائل مطرح شده، کرامت انسانی در گفتمان انقلاب اسلامی همواره به عنوان یک اصل باشد و راهنمایی برای بازتولید قدرت نرم است. کلمه «وِیل» از شدیدترین تهدیدات قرآنی است و تنها دو سوره در قرآن با این کلمه شروع شده است که هر دوی آنها درباره مردم است. وِیل للمطففین (وای بر کم فروشان) و وِیل لکل همزه لمزه (وای بر عیب جویان طعنه زنده) اولی درباره کم‌فروشی است که به نوعی می‌تواند مصداق کم‌کاری در مسئولیت‌ها نیز می‌تواند باشد و دومی درباره آبروی مردم است که هر دوی آنها نشان از تقدس در کرامت انسانی را می‌رساند. در این میان نیز توجه به آزادی انسان در جامعه نیز نوعی توجه به کرامت انسانی است که البته آزادی معانی و تعابیر بسیار می‌تواند داشته باشد که در گفتمان انقلاب اسلامی بسیار مورد توجه است. اما انسان اگر آزاد نباشد کرامت و ارزش انسانی به کلی پایمال خواهد شد. لذا شاهد هستیم در شیوه عملی ائمه علیهم‌السلام اظهار نظرها آزاد بوده و آزادی بیان وجود داشته است و این علمیت ائمه بوده که جاهلان را هدایت کرده‌اند و همچنین شاهد هستیم که رهبر معظم انقلاب بسیار بر کرسی‌های آزاد اندیشی تأکید داشته‌اند که همه این موارد نشان دهنده اهمیت کرامت و ارزش انسانی در جامعه چه در سطح فرد به فرد افراد و چه در سطح اجتماع است.

اخلاق محوری از محورهای اساسی سیاست‌ورزی در گفتمان انقلاب اسلامی به شمار می‌رود که پشتوانه قدرت نرم محسوب می‌شود. اخلاق جمع «خُلُق» به معنای نیرو و سرشت باطنی انسان است که فقط با دیده بصیرت و غیرظاهر قابل درک است. قرآن کریم توجه به اخلاق را امر مهم و برجسته‌ای می‌داند و وجه تمایز پیغمبر با تمام افراد انسانی دیگر نیز شاید اخلاق باشد. قرآن مجید خطاب به پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ». «و تو دارای اخلاق بزرگ و برجسته‌ای هستی» (سوره قلم: آیه ۴). لذا می‌توان اخلاق محوری را یکی از ارکان مهم رشد جامعه بشری برای رسیدن به تمدن نوین اسلامی باشد. رهبر انقلاب شرط اصلی ساختن یک تمدن پیشرفته و دارای کمترین اشکالات را معنویت متکی بر دین اسلام می‌داند و معتقدند که معنویت دینی زمینه‌ساز شناخت استعدادها و بهره‌گیری مناسب از آنها و پیشرفت مطلوب در همه ابعاد و با کمترین آسیب خواهد بود (رضائی، ۱۳۹۴: ۱۰۴). همچنان که در بیانیه گام به این مسأله اشاره می‌کنند و می‌فرمایند: «از میان همه ملت‌های زیر ستم، کمتر ملتی به انقلاب همت می‌گمارد؛ و در میان ملت‌هایی که به‌پاخاسته و انقلاب کرده‌اند، کمتر دیده شده که توانسته باشند کار را به نهایت رسانده و به‌جز تغییر حکومتها، آرمانهای انقلابی را حفظ کرده باشند. اما انقلاب پُرشکوه ملت ایران که بزرگ‌ترین و مردمی‌ترین انقلاب عصر جدید است، تنها انقلابی است که یک چلّه‌ی پُرافتخار را بدون خیانت به آرمان‌هایش پشت سر نهاده و در برابر همه‌ی وسوسه‌هایی که غیر قابل مقاومت به نظر می‌رسیدند، از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده و اینک وارد دوّمین مرحله خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده است. درودی از اعماق دل بر این ملت؛ بر نسلی که آغاز کرد و ادامه داد و بر نسلی که اینک وارد فرایند بزرگ و جهانی چهل سال دوّم می‌شود» (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی).

علاوه بر مسأله کرامت و توصیه رهبر انقلاب اسلامی به تداوم آن در چهل ساله دوم، مسأله اخلاق محوری یکی از مبانی اساسی قدرت نرم در گفتمان اخلاق محور انقلاب اسلامی است که توسط ایشان این گونه مورد توجه قرار گرفته است: «عیار معنویّت و اخلاق را در فضای عمومی جامعه به گونه‌ای چشمگیر افزایش داد. این پدیده‌ی مبارک را رفتار و منش حضرت امام خمینی در طول دوران مبارزه و پس از پیروزی انقلاب، بیش از هر چیز رواج داد؛ آن انسان معنوی و عارف و وارسته از پیرایه‌های مادی، در رأس کشوری قرار گرفت که مایه‌های ایمان مردمش بسی ریشه‌دار و عمیق بود. هرچند دست تظاول تبلیغات مروج فساد و بی‌بندوباری

در طول دوران پهلوی‌ها به آن ضربه‌های سخت زده و لجن‌زاری از آلودگی اخلاقی غربی را به درون زندگی مردم متوسط و بخصوص جوانان کشانده بود، ولی رویکرد دینی و اخلاقی در جمهوری اسلامی، دل‌های مستعد و نورانی بویژه جوانان را مجذوب کرد و فضا به سود دین و اخلاق دگرگون شد. مجاهدت‌های جوانان در میدانهای سخت از جمله دفاع مقدس، با ذکر و دعا و روحیه‌ی برادری و ایثار همراه شد و ماجراهای صدر اسلام را زنده و نمایان در برابر چشم همه نهاد» (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی). بنابراین پشتوانه اخلاقی انقلاب اسلامی که توسط مبارزان انقلاب و هشت سال دفاع مقدس، پایه‌گذاری شد، نقشه راهی برای آیندگان و از جمله تربیت مربیان و فراگیران انقلابی است که خود گامی برای بازتولید قدرت نرم خواهد بود.

۴-۴. الگوی مردمسالاری دینی

ترویج و اشاعه الگوی مردمسالاری دینی یکی از اهداف و مقاصد انقلاب اسلامی ایران به شمار می‌رود که خود الگویی برای ارائه مدل حکومتی در سطح جهان نیز به شمار می‌رود. بر همین اساس، توجه به الگوی مردمسالاری دینی، تعلیم و تربیت نیروهای ارزشمدار و وفادار به الگوی انقلابی در سایه این هدف بزرگ، پرورش دهنده نخبگان سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است که بتوانند ضمن برشمردن نقایص دموکراسی‌های غربی، الگوی مطلوب اسلامی را در قالب تعامل دین و دولت ارائه نمایند. از نظر رهبر معظم انقلاب جامعه مطلوب اسلامی بر مبنای اراده آزاد انسان‌ها و در پرتو تعالیم شریعت شکل می‌گیرد. به بیان ایشان: «آزادی حقیقی برای یک ملت و برای یک انسان این است که اراده‌ی خودش را، همت خودش را، نیرو و توان خودش را به کار بیندازد برای بهروزی خود و آن بهروزی را در عبودیت خدا و بندگی خدا ببیند. مادنبال این هستیم» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مردم یزد، ۱۳۸۶/۱۰/۱۲). بدین ترتیب تحقق ارزش‌های الهی مهم‌ترین هدف حکمرانی مطلوب اسلامی است که در غیر این صورت ارزشی ندارد. به این دلیل که وجه تمایز حکمرانی مطلوب اسلامی از رویکردهای سکولار غربی، عدم جدایی میان حاکمیت انسان (امور مادی) و حاکمیت الله (امور معنوی) است. تا جایی که با بررسی گفتمان انقلاب اسلامی، الگوی موردنظر امام خمینی (ره) و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای می‌توان گفت جدایی دین از سیاست از مظاهر شرک است که تا مسلمانان به همه ابعاد اسلام که سیاست نیز یک بُعد مهم آن است، ایمان نیاورند، وارد اسلام واقعی نمی‌شوند (اکبری و رضایی، ۱۳۹۳: ۹۲).

تئوری‌سازی و معرفی الگوی مردمسالاری دینی یکی از مبانی تعلیم و تربیت در گفتمان انقلاب اسلامی است که بتوانند مزایای مردمسالاری دینی را بر مبنای شریعت الهی بیان نمایند و جامعه را به سمت وسوی این الگوی مطلوب سوق دهند. در همین راستا، رهبر معظم انقلاب اسلامی با برشمردن صفات مردمسالاری واقعی، الگوهای مادی‌نگر غربی را طرد می‌کند و جامعه مطلوب خود را بنا می‌نهد. جایی که با نقد «دموکراسی به مثابه انتخابات»، مردمسالاری مدنظر اسلام را مطرح می‌کنند. به تعبیر ایشان: «برخی تصور می‌کنند مردمسالاری دینی فقط شامل حضور در پای صندوق‌های رأی و انتخابات است در حالی که این موضوع، یکی از جلوه‌های مردمسالاری دینی است و معنی واقعی آن یعنی «مردم، سالار زندگی جامعه خود براساس دین اسلام»، هستند (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار هزاران نفر از بسیجیان، ۱۳۹۵/۰۹/۰۳). بنابراین اس و اساس جامعه مطلوب مدنظر رهبر معظم انقلاب، عمل بر مبنای آموزه‌های رهایی‌بخش اسلامی و الهی است. زیرا این ارزش‌ها در ذات انسان‌ها نهفته است و تخطی از آنان تخطی از ارزش‌های الهی است. از نظر ایشان: «بنابراین نتیجه‌ای که می‌توانیم بگیریم، این است که نظام اسلامی آرمان‌هایش غیرقابل تغییر است؛ علت این است که آرمان‌ها، آرمان‌های فطری است. نگاه به این آرمان‌ها، نگاه هوس‌گونه و از سر هوس گذرا نیست؛ بلکه نیاز طبیعی و جوشیده‌ی از فطرت انسان است. نیاز به عدالت، نیاز به آزادی، نیاز به پیشرفت، نیاز به رفاه عمومی، نیاز به خُلقیات عالی، اینها نیازهای فطری انسان است» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان کرمانشاه، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴).

الگوی مردمسالاری دینی یک پیام روشن برای تعلیم و تربیت و در نهایت بازتولید قدرت نرم دارد. بدین معنا که حکمرانی مطلوب اسلامی به معنای عمل هماهنگ دستگاه‌های مختلف اداره کشور و نظام اسلامی برای تحقق وعده‌های راستین الهی و رهایی از وعده‌های دروغین ایدئولوژی‌های شرق و غرب است. جامعه مطلوب و مدنظر رهبر معظم انقلاب به خوبی توسط ایشان بیان گردیده است. جایی که رابطه سلسله‌وار بخش‌های مختلف حکمرانی اسلامی را اینگونه بیان می‌کنند: «حلقه‌ی اول، انقلاب اسلامی است، بعد تشکیل نظام اسلامی است، بعد تشکیل دولت اسلامی است، بعد تشکیل جامعه‌ی اسلامی است، بعد تشکیل امت اسلامی است؛ این یک زنجیره‌ی مستمری است که به هم مرتبط است» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان کرمانشاه، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴). در مرحله آخری و رسیدن به عبودیت خداوند

است که حکمرانی مطلوب اسلامی معنا پیدا می‌کند و این امر نیازمند رهایی از وابستگی به شرق و غرب (اجرای برنامه اقتصاد مقاومتی) و تکیه بر ارزش‌های مادی و معنوی به صورت متعامل و هماهنگ است. چنان‌چه ایشان در وصف چنین جامعه‌ای بیان می‌کنند: «جامعه‌ای که به عبودیت خدا می‌رسد، یعنی به معرفت کامل خدا می‌رسد، تخلق به اخلاق‌الله پیدا می‌کند؛ این، آن نهایت کمال انسانی است. بنابراین هدف نهائی، آن است؛ و هدف قبل از آن، ایجاد جامعه‌ی اسلامی است، که هدف بسیار بزرگ و بسیار والائی است» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان کرمانشاه، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴).

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران و به دنبال آن بیانیه گام دوم انقلاب، دارای ابعاد تربیتی کارآمدی برای تولید و افزایش قدرت نرم هستند. اما خصائص و عناصر تربیتی منبعث از انقلاب اسلامی که برای چهره دوم انقلاب اسلامی مجدداً بازخوانی و مورد تأکید قرار گرفته است، درصدد پیوند این عناصر با اوضاع و شرایط سیاسی و اجتماعی است. از جمله می‌توان به عنصر استکبارستیزی انقلاب اسلامی اشاره نمود که در بیانیه گام دوم نیز مشهود است. این عناصر در عرصه تحولات سیاسی خاورمیانه هم توسط بازیگران رسمی و هم توسط بازیگران غیررسمی محل توجه است. مبحث بنیادین دیگر که می‌تواند منبعی برای قدرت نرم در نظر گرفته شود، استقلال و خودکفایی است. بدین معنا که تکیه بر توان بومی و باور به ایجاد تغییر، حق تعیین سرنوشت ملت‌های آزاده و اشاعه این پیام در عرصه داخلی و خارجی، از جمله مباحث جذابی است که در ارتباط با قدرت نرم نیز قرار دارند. اخلاق و کرامت انسانی نیز در بطن انقلاب اسلامی و بیانیه گام دوم مطرح شده از سوی رهبر انقلاب اسلامی دارد. بدین معنا که عرصه اداره جامعه، سیاست ورزی، تعامل با جهان و با سایر ملل، مستلزم پیوند اخلاق و سیاست و کرامت انسانی است. همین رویکرد نشانگر تمایز گفتمان انقلاب اسلامی با سایر گفتمان‌ها و زمینه‌ای برای پذیرش آن از سوی دیگرانی است که به عنوان نظام سیاسی و یا گروه‌های سیاسی فعالیت می‌کنند. در نهایت اینکه الگوی مردمسالاری دینی، تلفیقی از معنویت و سیاست، حاکمیت مردم و حاکمیت دین و شرع و همچنین مهیا کردن عرصه برای طرح الگوی مبتنی بر احکام شرع برای اداره جامعه است که امروزه در سطح جهان و منطقه نیز گرایش‌هایی برای

احیای نقش معنویت در سیاست دیده می‌شود. به نظر می‌رسد تلفیق عناصر مطرح شده در عرصه‌های خارجی، جذب و اقناع بازیگران به خوبی می‌تواند مبنایی برای قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در نظر گرفته شود.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اساتید و نخبگان دانشگاه صنعتی شریف، مورخ ۱۳۹۵/۱۰/۱۳؛ قابل بازنمایی در سایت: www.Leader.ir
۳. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار نخبگان جوان علمی، مورخ: ۱۳۹۶/۷/۲۶؛ قابل بازنمایی در سایت: www.Farsi.khamenei.ir
۴. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان کرمانشاه، مورخ: ۱۳۹۰/۰۷/۲۴؛ قابل بازنمایی در سایت: www.farsi.khamenei.ir
۵. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار هزاران نفر از بسیجیان، مورخ: ۱۳۹۵/۰۹/۰۳؛ قابل بازنمایی در سایت: www.Leader.com
۶. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مردم یزد، ۱۳۸۶/۱۰/۱۲؛ قابل بازنمایی در سایت: www.farsi.khamenei.ir
۷. بیانات مقام معظم رهبری دیدار با مسؤولان نظام، مورخ: ۱۳۹۴/۰۴/۰۲؛ قابل بازنمایی در سایت: www.Leader.ir
۸. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار نخبگان جوان علمی، ۱۳۹۶/۰۷/۲۶؛ قابل بازنمایی در سایت: www.Leader.ir
۹. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با بسیجیان، مورخ: ۱۳۹۵/۰۹/۰۳؛ قابل بازنمایی در سایت: www.Farsi.khamenei.ir
۱۰. بیانات رهبری در دیدار جمعی از مسؤولان بسیج، ۱۳۷۹/۹/۵؛ قابل بازیابی در سایت: www.Leader.ir
۱۱. بیانات مقام معظم رهبری در جمع مردم و مسؤولان، مورخ: ۱۳۹۳/۰۱/۰۱؛ قابل دسترسی

در پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری به نشانی: www.leader.ir

۱۳. بانکی پورفرد، امیرحسین (۱۳۸۵). تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، به اهتمام: امیرحسین بانکی پورفرد، به اهتمام: احمد قماشچی، تهران نشر تربیت اسلامی.
۱۴. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی.
۱۵. جعفری پناه، مهدی، پوراحمدی، حسین (۱۳۹۲). «قدرت نرم از دیدگاه اسلام و کاربرد مؤلفه‌های آن در جمهوری اسلامی ایران»، دوفصلنامه مطالعات قدرت نرم، سال سوم، شماره هشتم، تابستان.
۱۶. ذوالفقارزاده، محمد مهدی، سعدآبادی، علی اصغر (۱۳۹۳). «بازتعریف کارکردهای اصلی دانشگاه در جامعه براساس آرمان‌های اسلامی در اندیشه امام خمینی (ره)»، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هفدهم، شماره ۶۵، زمستان.
۱۷. رضائی، فریدون، اکبری، مرتضی (۱۳۹۴). «واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله)»، مطالعات پیشرفت الگوی اسلامی-ایرانی دوره ۳، شماره ۵، بهار و تابستان، صص ۸۵-۱۰۸.
۱۸. مایلی، محمدرضا، مطیعی، مریم (۱۳۹۵). «قدرت نرم در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات روابط بین الملل، دوره ۹، شماره ۳۵، پاییز.
۱۹. ناظمی اردکانی، مهدی، امامی، مهدی، داودی، احمدعلی (۱۳۹۳). «آرمان جهانی اسلام در اندیشه فرهنگی انقلاب اسلامی»، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال سوم، شماره ۹، تابستان.
۲۰. نباتان، محمداسماعیل، رضاپور، حسین (۱۳۹۳). «نقش قدرت نرم آموزش عالی در تحقق اهداف انقلاب اسلامی»، فصلنامه سیاست متعالیه، سال دوم، شماره هفتم، زمستان.